

Bibliografická citace

Úvod

Píšete-li odborný text (knihu, článek do časopisu, příspěvek na konferenci, výzkumnou zprávu, diplomovou práci), musíte se podřídit jistým zásadám a zvyklostem, které stanoví např. vydavatel, vysoká škola aj. Jde o formální úpravu a členění vlastního textu, vybavení obrázky, rejstříky, anotacemi a abstrakty, uvedení seznamu citované a požité literatury k předkládanému tématu (v tištěné i elektronické formě). Pro tyto účely existují citační normy sjednocující výše uvedené zásady, nebo pokyny vydavatelů, které respektují zvyklosti v daném oboru nebo časopisu. Tyto zásady jsou pak obvykle uváděny v pokynech pro autory při přípravě rukopisu, v konkrétních časopisech nebo je lze vyhledat na internetových stránkách vydavatelů (v angl.: information for authors, draft standard, draft recommended practice, style guide, style format, reference formats, citations, citation guides, notice to contributors).

Proč citovat v odborném textu

Psaní odborného textu jakéhokoliv typu obvykle vyžaduje uvedení odkazů na knihy, články či jiné dokumenty, ze kterých jste při své práci vycházeli - citace konkrétní vybrané pasáže (autorské právo) nebo využití autorových myšlenek jako základ pro vlastní argumentaci, vlastní závěry. Proč tedy citovat: bibliografická citace je zdroj informací pro čtenáře, recenzenta, oponenta dokumentu autor dokazuje vlastní znalost zpracovaného tématu identifikace a zpětné vyhledání dokumentu, příp. zdroj odkazu další literaturu dodržení autorské etiky (a autorského zákona) vytváření tzv. skrytých bibliografií

Vysvětlení pojmů, anglická terminologie

- citát (angl. citation, quotation) - převzatá část textu
- citovat (angl. cite)
- bibliografická citace (angl. reference)
- odkaz (angl. reference, link)
- seznam bibliografických citací (odkazů na použitou literaturu) – list of bibliographic references

Citační norma

Pravidla citování v soupisu použité literatury a odkazů v textu upravuje mezinárodně platná "citační norma":

ČSN ISO 690 - ČSN ISO 690 Bibliografické citace. Obsah, forma a struktura (účinnost od 1.12.1996)

- obsahuje pravidla psaní a odkazování bibliografických citací monografických publikací a jejich částí, časopiseckých (seriálových) článků, příspěvků do monografií (např. sborníků z konferencí) a patentových dokumentů

ČSN ISO 690-2 Bibliografické citace. Část 2: Elektronické dokumenty nebo jejich části (účinnost od 1.2.2000)

- stanovuje způsoby citování elektronických monografií, databází a počítačových programů a jejich částí, elektronických seriálových publikací (časopisy) a jejich částí (články), elektronických nástěnek, diskusních fór a elektronických zpráv a to jak pro elektronické publikace na příslušných nosičích (CD ROM, disk), tak i pro online dokumenty, u nichž je třeba ještě uvést dostupnost v počítačové síti.

V normě jsou stanovena:

- obecná pravidla pro psaní údajů bibliografických citací (autor, název, vydání,...)
- formální úprava a struktura citací (v jakém pořadí a v jaké formě se zapisují)
- povinné a nepovinné údaje
- uspořádání soupisu bibliografických citací a metody odkazů

Kromě této mezinárodní normy jsou používána i jiná pravidla, pokyny či doporučení (citační styly) pro zpracování bibliografických citací. Některé obory, časopisy, vydavatelé nerespektují pro citování normu ČSN ISO 690, ale mají svá vlastní pravidla. Důvody jsou různé - např. tradice daného časopisu. S odlišnými pravidly citování se můžete setkat např. u časopisů, které vydává American Psychological Association

<<http://www.apastyle.org/electref.html>>, Modern Language Association
http://owl.english.purdue.edu/handouts/research/r_mla.html.

Obecné zásady citace

- přehlednost a jednotnost údajů
- přesnost (zápis citace několika způsoby, vybrat si jeden pro danou práci a držet se jej u všech citací)
- úplnost (více údajů pro zpětnou identifikaci – nepřesnosti při přejímané citaci)
- použití primárních pramenů (citovat údaje pouze z publikací, které jsme měli v ruce)
- nezkracujte slova obsažená v údajích o citované publikaci (ČSN ISO 4. Informace a dokumentace : pravidla zkracování slov z názvů a názvů dokumentů)
- platí zásada zachování pravopisných norem pro daný jazyk (u cizojazyčné literatury)
- platí zásada zachování jazyka knihy (nepřekládáme údaje o názvu, autoru, vydání – 1st edition, 2nd ed., fyzickém popisu 320 p (pages), 320 s. (Seiten), jména nakladatelů)
- chybějící údaj přeskočit (pokud chybí, vynecháme jej a pokračujeme údajem následujícím)

Chyby při citování

- citování díla, které autor nepoužil (vlození kapacit oboru, ačkoli nesouvisí s dílem)
- necitování díla, které autor použil (větší prohřešek necitovat třeba kvůli antipatiím k autoru)
- citování vlastních děl bez souvislosti s daným tématem (tzv. autocitace - autor, který již něco napsal, chce své dílo propagovat a uvede jej v citaci, i když nesouvisí s tématem práce)
- nepřesné citování znemožňující identifikaci díla (citujeme tak, aby se dal dokument zpětně nalézt, pokud citaci přejímáme, je zde zvýšené riziko chyby nebo záměr, aby nešel dokument vyhledat)

Odkud bereme údaje k citování

Zdrojem údajů pro bibliografickou citaci je primární dokument = např. kniha, kterou držím v ruce. Co je třeba znát – údaje, které charakterizují publikaci (struktura), odkud tyto údaje čerpat (prameny) a jak je zapisovat (norma)

Prameny údajů citace - titulní list (+ rubová strana titulního listu), tiráž, stránkování (počet stran knihy zjistit v záhlaví nebo zápatí knihy)

Struktura bibliografické citace (např. monografie) vypadá následovně:

Autorské údaje (PŘÍJMENÍ, Jméno). Názevové údaje (Název : podnázev). Pořadí vydání. Nakladatelské údaje (Místo vydání : nakladatelství), rok vydání. Rozsah (počet stran). ISBN (ISSN) (mezinár. číslo knihy/časopisu).

povinné údaje x nepovinné údaje (sekundární odpovědnost, edice) Interpunkce se v jednotlivých částech citace liší, je rozepsána u jednotlivých typů dokumentů.

Údaj – oddělovací znak – mezera - další údaj (mezera se píše pouze po oddělovacím znaménku).

Za každým oddělovačem pole začínáme velkým písmenem.

Použití citace v praxi

1. Bibliografický soupis (seznam použité literatury) - různé typy dokumentů (monografie, články, www)

2. Odkazy v odborném textu - různé způsoby (číselná, prvního prvku a data, poznámky)

1. Bibliografický soupis – seznam použité literatury

- umístěný na konci odborného textu (seznam použité nebo doporučované literatury, též nazývaný skrytá bibliografie = je „ukrytá“ v monografiích, diplom. pracích, ...)
- obsahem jsou jednotlivé bibliografické záznamy, uspořádání soupisu bibliografických citací a metody odkazů
- řazení záznamů v seznamu: abecední podle autorů či názvů, časové podle roku vydání nebo číselné podle pořadí odkazů v textu
- formální úprava je dána normou ČSN ISO 690 Bibliografické citace
- určeno autorům a redaktorům pro zpracování citací tištěných i elektronických dokumentů

Citování jednotlivých typů dokumentů

Monografie (kniha)

PŘÍJMENÍ, Jméno. *Název knihy : podnázev*. Vydání. Místo vydání : Název nakladatelství, rok vydání. Počet stran. ISBN.

KOSEK, Jiří. *Html - tvorba dokonalých stránek : podrobný průvodce*. 1. vyd. Praha : Grada, 1998. 291 s. ISBN 80-7169-608-0.

HAUGELAND, John. *Artificial intelligence : the very idea*. 3rd printing, 1987. Cambridge (Massachusetts) : MIT Press; London : Bradford Book, c1985. ISBN 0-262-08153-9.

Diplomová práce

PŘÍJMENÍ, Jméno. *Název : podnázev (= druh práce)*. Místo vydání : Název vysoké školy, případně fakulty, rok vydání. Počet stran, počet příloh. Vedoucí diplomové práce.

BILAVČÍKOVÁ, Jana. *Projektové vyučování ve vlastivědě : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, 1999. 97 l., 25 l. příl. Vedoucí diplomové práce Miloslava Machalová.

Seriál (časopis)

Název. Místo vydání : Název nakladatelství, roky vydání (od-do), ročník (od-do). Standardní číslo (ISSN).

(časopis jako celek) *CHIP : magazín informačních technologií*. Praha : Vogel, 1990- . Vychází měsíčně. ISSN 1210-0684. (celý ročník)

(jedno číslo) *CHIP : magazín informačních technologií*. Č. 12 (prosinec 1999). Praha : Vogel, 1999. Vychází měsíčně. ISSN 1210-0684.

Článek v seriálu

Autor. Název článku. *Název seriálu*, rok vydání, ročník, číslo, strany od-do.

VAN DER VET, P. E. - MARS N. J. I. Condocet query engine : a engine for coordinated index terms. *Journal of the American society for information science*. May 1999, vol. 42, no. 6, p. 485-492.

SMEJKAL, V. Proč nový zákon? *CHIP : magazín informačních technologií*. Č. 11 (listopad 1999), roč. 9, s. 54-55.

Norma ISO 690 určuje, jak citovat i další typy dokumentů. Např. sborník, příspěvek ve sborníku, výzkumná zpráva, patent, norma, firemní literatura

Elektronické dokumenty

Specifické údaje, které se citují u elektronických dokumentů:

- druh nosiče v hranatých závorkách za názvem citovaného dokumentu: [online], [CD-ROM],[magnetická páska], [disk]
- vydání – například verze programu
- datum aktualizace/revize - uveden společně s datem zveřejnění
- datum citování – uvádí se v hranatých závorkách v jazyce originálu u dokumentů, nelze-li zjistit datum zveřejnění, před datem citování se uvádí zkratka "cit." (například takto: [cit. 1998-08-25])
- údaj o dostupnosti (URL) "Přístupný z", "Dostupný na", "Available from" včetně přístupového protokolu (Dostupný z WWW, URL mezi symboly <>).

WWW stránka

Jméno autora stránky (je-li uvedeno). *Název stránky* (tag "title") [online]. Datum publikování, datum poslední revize [citováno dne]. <URL adresa>.

DAVIS, John. *Suiseki FAQ* [online]. c1997, last revision 20th of January 1998 [cit. 1998-06-13]. Dostupné z : <<http://www.btinnet.com/Faq.html>>.

Ready to print organizer [online]. c1997, poslední revize 20.1.1998 [cit.1999-12-05] Dostupné z : <[http://](http://www.ilap.com/nsn)>.

Elektronický časopis - seriálová publikace, článek

Primární odpovědnost. Název díla. Název seriálu [Druh média]. Údaje o vydání [datum citace]. Přístup ke zdroji. Standardní číslo.

Ikaros [online]. 1999, roč. 3, č. 10 [cit. 1999-12-31]. Dostupné z : <<http://www.ikaros.cz>>.

Journal of electronic publishing (JEP) [online]. Dec 1999, vol. 5, issue 2. [cit. 1999-12-31]. Dostupné z : <<http://www.press.umich.edu/jep>>. ISSN 1080-2711.

Norma ISO 690-2 určuje, jak citovat i další typy dokumentů.

Mezi další typy elektronických dokumentů může patřit např. elektronické nástěnky, diskusní fóra,zprávy, monografie, programy, databáze, FTP archiv, telnetová stránka

2. Odkazy na citace v odborném textu

V textu např. diplomové práce odkazujeme na dokument, ze kterého citujeme části textu, myšlenky nebo závěry. V textu naší práce můžeme uvádět citace v textu doslovně (text z cizí práce je vypsán do naší práce identicky, doslovně) nebo volně, vlastní formulace cizího textu – formou parafráze.

Odkaz v textu slouží k identifikaci dokumentu (nebo jeho části). Odkaz je vsunut do textu nebo je uveden v poznámce na stránce dole pod čarou (na konci kapitoly, na konci textu), musí být zajištěna korespondence mezi odkazem v textu a bibliografickou citací.

Umístění citací může být pod čarou na stránce, na níž je odkaz; na konci kapitoly; na konci dokumentu – obvyklejší způsob, vyžadovaný i u diplomových prací (výhodou je soustředění veškerých citací na jednom místě). Kombinace obou způsobů znamená uvedení citace jako poznámky pod čarou a zároveň v celkovém soupisu na konci práce. Obvyklé označení stránky s citacemi je: Literatura, Soupis bibliografických citací nebo Použité zdroje (zahrnuje všechny typy dokumentů včetně elektronických). Citace se řadí abecedně (nejprve názvy s číslem na začátku, poté písmena). V případě více děl jednoho autora řadíme díla podle roku vydání – nejmladší díla jsou uvedena jako první.

Pro zápis odkazů v textu se používají tři níže uvedené metody:

1. Metoda poznámek

Na jednotlivé dokumenty odkazujeme číslem poznámky a citace samotné uvádíme v poznámce pod čarou. Číslování poznámek může být buď průběžné v celém dokumentu nebo může začínat na každé stránce od čísla 1 (veškeré odkazy pak jsou uvedeny v poznámce pod čarou na stejné stránce).

Příklad

... tento postup uvádí JACSÓ² i někteří další autoři jako např. TENOPIR³ . . .

V poznámkách pod čarou vypadají záznamy následovně:

2 JACSÓ, Peter. Errors of omission. Online & CD-ROM Review , October 1999, vol. 23, no. 5, s. 20–25.

3 TENOPIR, Carol. Electronic access to periodicals. Library Journal , 1993, vol. 118, iss. 4, s. 54–55.

2. Metoda číselných citací

Jednotlivé dokumenty jsou očíslovány podle pořadí, v jakém jsou uvedeny v soupisu citací. V případě, že je některý z nich citován vícekrát, opakuje se pod stejným číslem.

Příklad

... jak uvádí TENOPIR (33) , tato problematika je poměrně obsáhlá. . . kolega JACSÓ

její výzkum dále doplňuje ve své vlastní studii (3) . . . která z práce Carol Tenopir (33) vychází. . .

V soupisu citací vypadají záznamy následovně:

3 . JACSÓ, Peter. Errors of omission. Online & CD-ROM Review, October 1999, vol. 23, no. 5, s.20–25.

4.

...

32.

33 . TENOPIR, Carol. Electronic access to periodicals. Library Journal , 1993, vol.118, iss. 4, s. 54–55.

3. Metoda prvního prvku a data

V textu se vyznačuje identifikační část, pod kterou lze dokument nalézt v bibliografickém soupisu na konci dokumentu společně s rokem vydání dokumentu v kulatých závorkách. Identifikační částí bývá zpravidla jméno autora.

Příklad

... jak uvádí PAGELL (1993) . . . uživatelé už si nemyslí, že možnost získat soupis bibliografických citací je báječná věc a možnost získat souhrn článku již také není zázrak, ale bída. Uživatelé chtějí plný text a to ihned.

V soupisu citací vypadá záznam následovně:

PAGELL, Ruth. 1993. Reaching for the Bottle, Not The Glass: The End-User Factor of Electronic Full Text. Database , October 1993, vol. 16, no. 5, s. 52–54.

V případě, že autor napsal v daném roce více prací, za rokem vydání se pro odlišení uvádí malá písmena abecedy (a-z).

Příklad

... na tuto tendenci jako první upozorňuje TENOPIR (1993a) a své tvrzení dokládá závěry z další studie TENOPIR (1993b) .

..

V soupisu citací vypadají záznamy následovně:

TENOPIR, Carol. 1993a. Electronic access to periodicals. *Library Journal* , 1993, vol. 118, iss. 4, s. 54–55.

TENOPIR, Carol. 1993b. Moving toward quality. *Library Journal* , 1993, vol. 118, iss. 10, s. 86 –88.

Další ukázkou příkladů naleznete v ISO 690:1987, Clause 9: Citations, 9.1: Relationship between references and text citations <http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/standard/690-1e.htm>

Citace a souvislosti

Každý činorodý a publikující vědec by si měl umět zjistit, jaké jsou nejcitovanější autority oboru, jak je jeho dílo přijímáno mezi kolegy, kdo ho citoval a jaké časopisy patří mezi tzv. impaktované=vlivné. Tyto údaje se získají ze dvou databází, které používají principu citací a i na Masarykově univerzitě jsou uživateli k dispozici :

1. Citační rejstříky - Web of Science – jedinečné zdroje, z kterých lze zjišťovat citovanost publikací. Jsou to soupisy či databáze, které obsahují údaje (číselné hodnoty) o autorech citovaných i citujících a názvy děl (článků), které jsou citovány i ve kterých je citováno.

(vznik v 60. letech, v současné době využívány jako zdroje citační analýzy a ověření citování publikací) Jediný světový komplexní zdroj, citační rejstříky z celého spektra vědy buduje ISI – Institut for Scientific Information, Philadelphia, USA. <<http://www.isinet.com>>

Arts & Humanities Citation Index, Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, BioSciences Citation Index, Chem Sciences Citation Index, Clinical Medicine Citation Index.

Web of Science (www) podoba citačních rejstříků ve všech výše uvedených řadách).

Databáze má celosvětový záběr, ale výběr časopisů (článků a autorů) je velice přísný. Pokud je do databáze zařazen např. český časopis, tak musí splňovat základní podmínky – mít pravidelnou periodicitu, dodržovat publikačních standardy, obsahovat abstrakty článků v angličtině, obsahovat recenze, projít přes editory a odborníky ISI analýzou obsahové úrovně časopisu, citační analýzou příspěvovatelů do časopisu ...

2. Journal Citation Reports (JCR – umožňuje nejrůznější analýzy, statistiky světových vědeckých časopisů. Můžeme zjistit významné ukazatele „prestížnosti“ časopisu např.:

- impact factor (faktor vlivu, faktor dopadu). Z uvedených ukazatelů se využívá nejčastěji. Je to ukazatel četnosti, frekvence s jakou se citoval průměrný článek v určitém časopise za poslední 2 roky. Hodnota ukazatele se získá poměrem celkového počtu získaných citací (např. v r. 2005) počtem všech publikovaných článků v časopise za předchozí 2 roky (např. 2004, 2003).
- immediacy index (index bezprostředního vlivu). Je to ukazatel, jak rychle je průměrný článek v časopise citován. Používá se pro srovnání rychlosti citování určitých titulů časopisů. Např. velkou službu může přinést při sledování úzce specializovaného výzkumu, inovativních postupů a vývojových tendencí ve výzkumu. Hodnota ukazatele se získá poměrem celkového počtu získaných citací počtem všech článků za aktuální rok.
- cited half-life (poločas citovanosti). Je to ukazatel, kterým zjistíme jak dlouho po otištění článků v časopise jsou články citovány. Ukazatel udává po kolika letech se objeví 50% všech citací určitého článku. Tato hodnota se uvádí jen u nejcitovanějších časopisů z důvodů dostatečné vypovídající hodnoty. (Jen u časopisů, které byly 100 a vícekrát citovány).

Citační analýza – umožňuje hodnotit na základě citací časopisy, autory i vydavatele.

K oběma databázím má MU předplacený přístup do konce roku 2008. Více na: < <http://library.muni.cz/ezdroje>>.

Autorská etika, autorský zákon

Autorská etika je morální zásadou, souborem pravidel, které by měly autoři dodržovat při publikování textů (uveřejňovat jen pravdivá sdělení, nezveřejňovat stejné výsledky opakovaně, nepřivlastňovat si cizí myšlenky a nápady, důsledně citovat jiné autory, pokud z jejich prací autor čerpal).

Právním dokumentem, který upravuje autorská práva (copyright) a určuje smlouvy o šíření díla (vydávání, veřejné provozování, půjčování atd.), trvání práv, práva výkonných umělců a výrobců zvukových záznamů, je autorský zákon.

Autorský zákon – zákon č. 121/2000 Sb o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů). Upravuje a zajišťuje autorská práva a ochranu autorů (copyright ©-vzniká dnem vzniku = ukončení díla) a určuje smlouvy o šíření díla (vydávání, veřejné provozování, půjčování atd.), určuje dobu trvání práv, práva výkonných umělců a výrobců zvukových záznamů. Vztahuje se na díla, která jsou výsledkem tvůrčí činnosti autora (díla slovesná, divadelní, hudební, výtvarná včetně umění architektonického a užitého, díla filmová, fotografická, kartografická a za určitých podmínek i počítačové programy). Autorské právo je nepřenositelné platí po dobu autorova života a ještě 70 let po jeho smrti, lze s ním obchodovat na základě

licenčních smluv (Úřad průmyslového vlastnictví). Kopírování vědeckých a uměleckých děl je možné jen pro vlastní potřebu (ke studiu, vlastní četbě), nikoliv pro obchodní účely.

Osobní kartotéky, bibliografické manažery

Pro usnadnění práce s bibliografickými citacemi je dobré hned od počátku si zapisovat a ukládat bibliografické údaje o přečtených knihách, časopiseckých článcích apod. (nejlépe v elektronické podobě). Při zpracování vlastní práce pak máte kdykoliv po ruce informace, které je zapotřebí uvést v soupisu použité literatury. Kartotéku si můžete založit pro konkrétní práci, ale i pro svou odbornou činnost vůbec. Bibliografické údaje přečtených publikací lze doplnit i stručnými poznámkami a výpisy zajímavých pasáží, abyste nezapomněli, čím byla publikace pro vás přínosná.

Dnes je k dispozici i software, který usnadňuje budování, údržbu a vyhledávání informací v „osobních bibliografických kartotékách“. Umožňuje také zformátování bibliografických citací podle určitých stylů vyžadovaných nakladateli a vydavateli časopisů. Tento tzv. reference management software zpravidla spolupracuje s textovým editorem, takže je velmi výhodné jej využívat i při vlastním zpracování textů. Profesionální software je pochopitelně finančně náročný, a tak se vyplatí hlavně těm, pro něž je práce s informacemi a vlastní publikování běžnou, takřka každodenní, záležitostí (Thomson ISI, ISI ResearchSoft nabízí mezi odbornou veřejností dobře známé produkty EndNote, ProCite a Reference Manager)

Další normy, které s citováním dokumentů souvisí

ČSN 01 0194. Referát a anotace.

ČSN ISO 5966 (01 0173). Formální úprava vědeckých a technických zpráv.

ČSN ISO 7144 (01 0161). Formální úprava disertací a podobných dokumentů.

ČSN ISO 2384 (01 0164). Formální úprava překladů.

ČSN 01 0198. Formální úprava rešerší.

ČSN 01 0191. Formální úprava jednorázových bibliografických soupisů.

ČSN 01 6910. Úprava písemností psaných strojem nebo zpracovaných text. editory.

ČSN ISO 2145 (01 0184). Číslování oddílů a pododdílů psaných dokumentů.

ČSN ISO 999 (01 0192). Zásady zpracování, uspořádání a grafické úpravy rejstříků.

ČSN 01 0166. Nakladatelská (vydavatelská) úprava knih a některých dalších druhů neperiodických publikací.

ČSN 01 0199. Vydavatelská úprava odborných časopisů.

ČSN 01 0196. Zkracování názvů časopisů a jiných periodik.

ČSN 01 0179. Zkratky normalizačních organizací a označování technických norem.